En hållbar framtid!

Identifierade möjligheter för en hållbar livsmedelsproduktion i Södermanland

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Titel: En hållbar framtid! – Identifierade möjligheter för en hållbar livsmedelsproduktion i Södermanland

Utgiven av: Länsstyrelsen i Södermanland

Utgivningsår: 2022

Författare: Torbjörn Kock, Stua

Foto: Framsidan fotograf Nicolas Messifet – unplash.com

Diarienr: 604-2921-2022

Rapportnr: 12

Rapporten finns på: www.lansstyrelsen.se/sodermanland/publikationer

eller kan beställas hos Länsstyrelsen i Södermanlands län, 611 86 Nyköping,

Tel: 010-223 40 00

Sammanfattning 4
Förord 5
Inledning 5
Bakgrund 6
Omvärldens påverkan 8
En hållbar livsmedelsproduktion i Södermanland 11
Primärproduktionen i Södermanland 14
Animalieproduktion 17
Produktion av vegetabilier 24
Trädgårdsodling 28
Den blå näringen 32
Summering produktion 34
En hållbar konsumtion i Södermanland 35
Konsumtion i förhållande till produktion 37
Potentialen i Södermanland 40

Bilaga 1 - Konsumtion i förhållande till produktion 2020 och 2040

Sammanfattning

Det har skett en produktionsökning inom de flesta områdena i primärproduktionen i Södermanland. Dessa ökningar ligger till stora delar i linje med den befolknings-ökning som också sker i länet. De utmaningar och möjligheter, samt gap som identifierades i den tidigare rapporten Grön framtid 2016, mellan produktion och konsumtion kvarstår till stora delar idag, år 2022.

Faktorer som har påverkat livsmedels-produktionen i länet är bland annat torkan 2018, coronapandemin 2020–2022, viltskador samt oroligheter i omvärlden, som driver på priser för bland annat insatsvaror, el och drivmedel.

Den ekologiska produktionen och omställningen ökar i länet. Samtliga områden visar en ökning över tid. Dock har efterfrågan från konsumenterna övergått till mer närproducerat, i stället för ekologiskt. Detta har bidragit till att konsumtionen och efterfrågan de senaste åren har legat på samma nivå, eller i vissa fall minskat.

Förädlingskedjan i Södermanland består till största delen av småskaliga mathantverkare. Med undantag för Strängnäs valskvarn och kycklings-slakteriet i Valla, så förädlas största delen av de livsmedel som produceras i Södermanland i angränsande län. Det har påverkat möjligheten till att säkra en högre självförsörjningsgrad i länet, då kapaciteten för förädling är begränsad.

Andelen jordbruksmark minskar i Södermanland. År 2020 passerades den nivå av odlingsbar mark per invånare som Statistiska Centralbyrån (nedan SCB) bedömer krävs för att kunna vara självförsörjande, och producera de livsmedel som konsumeras med nuvarande levnadsstandard i Sverige.

Idag är Södermanland teoretiskt sett självförsörjande på följande livsmedel; griskött, havre och vete. För övriga livsmedel är produktionen i varierande grad lägre, jämfört med efterfrågan och konsumtion.

Den mat som produceras i Södermanland täcker ca 36% av den nuvarande sörmländska konsumtionen.

I Södermanland finns det goda förutsättningar för en ökad hållbar livsmedelsproduktion, vilken innebär att tillgodose länets behov av livsmedel både idag och i framtiden. I länet finns möjligheter att öka både den småskaliga och hantverksmässiga livsmedels-produktionen liksom den stora volymproduktionen.

Hållbar konsumtion kan också innebära att börja äta livsmedel som kanske är ovanliga i dag, men som både kan börja odlas i Södermanland och ha ett lågt avtryck på klimatet. Det är också viktigt att konsumtionen präglas mer av säsongsbaserade val. Konsumenterna ska uppmuntras att våga pröva nya livsmedel och varianter som är mer lokala och hållbara.

Förord

Syftet med detta underlag är att ge en bild av livsmedelsproduktionen och konsumtionen i länet som kan användas som ett diskussionsunderlag för fortsatta insatser och aktiviteter i arbetet med bland annat den regionala livsmedelsstrategin.

Förhoppningen är att underlaget kan användas som inspiration för att hitta nya vägar framåt för att fortsatt utveckla den sörmländska livsmedelsproduktionen.

Vi tackar Länsstyrelsen i Södermanland, för uppdraget att ta fram en ny GAP-analys.

Vill också passa på att rikta ett speciellt tack till alla er aktörer inom livsmedels-kedjan i Södermanland som har hjälpt till att bidra med värdefulla inspel till rapporten. Tack!

Torbjörn Kock - Stua

Inledning

I den tidigare GAP-analysen Grön framtid från 2016 togs det fram data och siffror från hela Mälardalen. I denna GAP-analys är fokus på enbart Södermanland.

Statistiken är hämtad ur Jordbruksverkets statistikdatabas, om inte annat anges tydligt i texten. Siffrorna är framtagna under våren 2022 och redovisar i så stor utsträckning som möjligt åren 2010 till 2021. I de fall där statistik saknas för de specifika årtalen har statistik från andra årtal tagits fram, för att få fram indikatorer, som sedan kan användas för att redovisa skeenden över tid. I de fall där andra siffror än Jordbruksverkets använts har det angetts under respektive område eller avsnitt.

Statistiken som redovisas för trädgårdsodling tas fram vart tredje år av Jordbruksverket med utgångspunkt från enkätundersökningar som skickas ut till samtliga kända trädgårdsodlare och som är obligatoriska att svara på för företag med odling av trädgårdsväxter om minst 0,25 ha på friland eller 200 kvm i växthus. En stor del av de småskaliga producenterna och mathantverkarna som har verksamhet i Södermanland, är egenföretagare och finns inte med i den officiella statistiken från Jordbruksverket. De är ofta verksamma, framför allt inom trädgårdsodling, där det finns en del gårdar och butiker som har en produktion, men som inte täcks av statistiken i rapporten.

Bakgrund

Grön framtid

I Södermanland startades tidigt ett arbete med att samla livsmedelskedjans aktörer. Under det arbetet togs det bland annat fram en regional matstrategi, i bred samverkan med kommuner, organisationer, livsmedelsföretagare med flera. Matstrategin användes som underlag för långsiktiga samarbeten, bland annat skapades projektet Stolt Mat i Sörmland, ett projekt som Länsstyrelsen Södermanland, Regionförbundet Sörmland, Sörmlands Sparbank och Rekarne sparbanksstiftelsen stod bakom.

Till matdagen Riktigt Stolt Mat som arrangerades under våren 2016 togs det fram en regional GAP-analys – rapporten Grön framtid. GAP-analysen identifierade och pekade ut skillnaden mellan produktion och konsumtion, samt identifierade ett antalomvärldsfaktorer, som då bedömdes vara relevanta för aktörer inom den sörmländska livsmedelskedjan.

Nationella livsmedelsstrategin

När GAP-analysen ”Grön framtid” togs fram, låg den regionala matstrategin som grund för arbetet. Sedan 2017 finns det även en nationell livsmedelsstrategi, som tar sikte mot år 2030, och som omfattar hela livsmedelskedjan. En livsmedels-strategi för jobb och hållbar tillväxt i hela landet.

I livsmedelsstrategin presenteras en vision, ett övergripande mål samt mål för strategins tre strategiska områden som gäller fram till år 2030.

De tre strategiska områdena är; regler och villkor, konsument och marknad samt kunskap och innovation.

Det övergripande målet för livsmedels-strategin är en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar. Samtidigt ska relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel, samtidigt som sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.[1]

[1] Näringsdepartementet, En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. 2016/2017.

Regional livsmedelsstrategi för Södermanland

I nära anslutning till att den nationella strategin togs fram initierades ett arbete i Södermanland med att ta fram en regional livsmedelsstrategi. Den regionala livsmedelsstrategin fokuserar på de utmaningar och möjligheter som finns i Södermanland och arbetar för att regionalt bidra till de nationella målen. Den regionala livsmedelsstrategin initierades under 2018 av Länsstyrelsen, tillsammans med Region Sörmland och Lantbrukarnas riksförbund (LRF). Strategin sträcker sig över perioden 2019–2030 och har fem prioriterade områden som utpekats som särskilt viktiga;

- Kunskap och teknik för ökad konkurrenskraft
- Regler och villkor
- Förutsättningar för företagande
- Sörmländsk matidentitet
- Ökad hållbar produktion

Som ett komplement till handlingsplanen för åren 2022–2023 har Länsstyrelsen Södermanland valt att ta fram en ny GAP-analys, som kan användas som ett diskussionsunderlag och stöd i arbetet med den regionala livsmedelsstrategin, samt som stöd i andra regionala aktiviteter och insatser som sker inom livsmedelskedjan i Södermanland.

I Södermanland finns möjligheter att öka både den småskaliga och hantverks-mässiga livsmedelsproduktionen liksom den stora volymproduktionen.
Olika produktionstyper ska inte ställas mot varandra utan ses som komplement som gör en mångfald av företagande möjlig.

I Södermanland finns möjligheter att öka både den småskaliga och hantverks-mässiga livsmedels-produktionen liksom den stora volymproduktionen.

I länet finns en önskan kring ökning av både den konventionella och den ekologiska produktionen, och precis som i den nationella livsmedelsstrategin, vill Södermanland att den ökningen ska motsvara konsumenternas efterfrågan.[2]

Övergripande mål:

- Ökad produktionsvolym av livsmedel i länet.
- Öka resiliensen och beredskapen i jordbruket.

[2] Handlingsplan 2022–2023 En del av den regionala livsmedelsstrategin för Södermanland 2019–2030

Omvärldens påverkan

Livsmedelskedjan, från åkern till matbordet, innehåller många steg och aktörer i ett komplext system. I systemet finns det mycket olika aktörer är beroende av för att allt ska fungera, exempelvis drivmedel, gödsel, fungerande transporter och el. Det gör att det finns känsliga delar i livsmedelsproduktionen som kan drabbas vid större störningar.

Det är viktigt att aktörer i livsmedelskedjan i länet är proaktiva och förbättrar beredskapen inom livsmedels-produktionen, redan innan en allvarlig störning inträffar.

Klimat

Ett varmare klimat med mildare och kortare vintrar och torrare somrar medför flera nya utmaningar mot jordbruket i Södermanland. Det kan yttra sig i form av nya skadegörare, växtsjukdomar och insekter som får tillfälle att etablera sig. Detta kan innebära ett ökat behov av att använda antibiotika eller pesticider för att säkra produktionen. Torkan under sommaren 2018 slog hårt mot delar av de sörmländska jordbrukarna och djuruppfödarna. Skördarna blev mindre än normalt och foderpriserna ökade. Några innovativa lösningar och samarbeten skapades för att lösa den uppkomna situationen. Bland annat så nyttjades nya marker för bete, strå och andra restprodukter användes på nya sätt och nya vattenkällor från tidigare outnyttjade täkter hittades[3].

Ett varmare klimat kan även innebära vissa fördelar för det sörmländska jordbruket, såsom längre betessäsong och odling av nya fodergrödor. Det krävs stora investeringar och satsningar för att dra nytta av dem.

[3] Livsmedelsproduktionen i Sverige 2035 – En framtidsanalys, Livsmedelsverket 2018

Covid-19 pandemin

Under 2020–2022 drabbades världen av en ny utmaning, en pandemi som påverkade alla delar av samhället. Det som kom att påverka jordbruket och den sörmländska livsmedelsproduktionen var framför allt personalförsörjningen, varuförsörjning, transporter och en förändrad marknad.

Det fanns en stor oro kring tillgången till personal och arbetskraft, bland annat de som var anställda samt gästarbetare från andra länder.

Situationen kring varuförsörjning och transporter var delvis mycket ansträngd, framför allt när gränser stängde. Försörjningen av varor från bland annat Asien påverkade också, dock var det inte kritiska insatsvaror för livsmedels-produktion som levererades därifrån.

Ett förändrat konsumtionsmönster bidrog till en förändrad marknad för många jordbrukare. En omställning som påverkade var att efterfrågan från grossister och restauranger minskade, till förmån för en ökad efterfrågan direkt från konsumenter.

Det krävdes en stor omställning hos hela livsmedelskedjan, som i vissa fall behövdes göras väldigt snabbt, för att företagen och aktörerna skulle ha en möjlighet att klara sin verksamhet.

Oroligheter i omvärlden

Efter pandemin gick aktörerna i den sörmländska livsmedelskedjan direkt över i nästa kris som uppkom av kriget i Ukraina. Krisen skapades till följd av påverkan på leveranskedjor, logistikutmaningar, ökade priser på energi och bränsle, samt begränsad tillgång på utsäde och gödsel. Detta har i stor utsträckning påverkat lönsamheten för jordbruket och den sörmländska livsmedelsproduktionen. Vilka långsiktiga effekter det kommer att ha är svårt att förutspå när denna rapport skrivs.

Framför allt påverkas jordbruket ekonomiskt av dessa kriser, samtidigt som det är svårt att skapa en högre resiliens mot kriser och extremhändelser. Det är särskilt svårt i en ekonomiskt pressad bransch som är väldigt beroende av andra aktörer och resurser.

Viltskadorna påverkar

Livsmedelsproduktionen i Södermanland påverkas av viltskador. Många jordbrukare i länet vittnar om vilt som skadar mark, förstör skörd och påverkar lönsamheten i produktionen. I Södermanland har stora viltstammar etablerat sig i förhållande till övriga landet. Viltstammarnas sammansättning av arter och storlek varierar över länet. Lokalt finns det stora stammar av klövvilt, det vill säga älg, vildsvin, rådjur och hjort, som försvårar livsmedelsproduktionen. Detta har en extra stor påverkan på livsmedels-produktionen i länet. I dessa områden är det viktigt att ha en långsiktig plan för hur viltets negativa påverkan på lantbruket kan minskas. I det arbetet måste alla berörda parter delta aktivt. Markägare, jägare och lantbrukare måste mötas, och viltstammar och skador bör visas i siffror så att resultatet av vidtagna åtgärder är mätbara.

I Södermanland har stora viltstammar etablerat sig i förhållande till övriga landet

En hållbar livsmedelsproduktion i Södermanland

Produktionen av mat är livsviktig, men innebär också påverkan på kringmiljön. För att uppnå en hållbar livsmedelsförsörjning i framtiden måste produktionen av mat bli mer resurseffektiv samtidigt som miljöbelastningen på jord, vatten och luft hålls så låg som möjligt. Användningen av energi, vatten, växtnäring, växtskyddsmedel och antibiotika måste vara ansvarsfull. Andra viktiga aspekter är ett gott djurskydd som ger friska djur, att den biologiska mångfalden bevaras och att jordbrukaren, vattenbrukaren eller djuruppfödaren får en rimlig ersättning för sitt arbete.

Södermanland är en matregion med goda förutsättningar att producera mat från jord till bord. Södermanland har bördiga jordar, närhet till stora marknader och inte minst drivna entreprenörer och duktiga mathantverkare.

De naturliga förutsättningarna tillåter många olika produktionsinriktningar och produktionssätt. Det finns plats för alla typer av lantbruk: mjölkgårdar, spannmålsproducenter, grisuppfödning och grönsaksodling. Här finns restauranger och prisbelönta caféer, små gårdsbutiker och storskaliga livsmedelsfabriker.

Ekologisk produktion

Ekologisk produktion handlar om att producera livsmedel på ett långsiktigt och hållbart sätt – från jord till bord. För att göra det behöver man använda naturresurser som jord, energi och vatten på ett sätt som påverkar miljön så lite som möjligt. Ekologisk produktion ska också stötta den biologiska mångfalden och värna om djurens välmående.[4]

Begreppet ekologisk produktion inkluderar:

- Ekologisk odling.
- Ekologisk djurhållning, inklusive vattenbruk.
- Bearbetning och förädling av livsmedel, foder och jäst.

I den nationella livsmedelsstrategin som togs fram 2017 tog Sveriges regering fram två mål för den ekologiska produktionen:

- 30 procent av svensk jordbruksmark ska brukas ekologiskt år 2030
- 60 procent av all mat som serveras i offentliga kök ska bestå av ekologiska livsmedel, till exempel i skolor, på äldreboenden och på sjukhus.

Målen är en del av handlingsplanen för den svenska livsmedelsstrategin.

[4] Jordbruksverket, Om ekologisk produktion. 2022.

För Södermanlands del så ökar den ekologiska produktionen.

- Andelen ekologiskt odlad areal har ökat från 23 619 hektar (2010), till 30 808 hektar (2020), en ökning med 24%.

- Ca 6000 hektar åkerareal användes för ekologisk skörd av spannmål under 2021, vilket motsvarar ca 12% av den totala grödarealen.

- Antalet ekologiska mjölkkor har ökat med ca 33%. Från 1 890 (2010) till 2 514 kor (2021).

- Antalet ekologiskt omställda nötkreatur har ökat från 11 058 (2010) till 14 965 (2021), en ökning med ca 35%.

- Antalet ekologiskt omställda får har minskat ca 12%, från 4708 (2010) till 4122 (2021).

Det finns flera initiativ i Södermanland som verkar för att öka både den ekologiska produktionen och konsumtionen. Det finns en utmaning för ekologiska produkter att ta plats och synas, i konkurrens med andra begrepp såsom närodlat, härodlat och lokalproducerat. Dessa begrepp har fått ett större genomslag de senaste åren hos de sörmländska konsumenterna.[5]

Förädlingssteget – en viktig del i livsmedelskedjan

Förädlingen av det som odlas, produceras och föds upp i Södermanland är en viktig del av kedjan från jord till bord. Både för att ta vara på länets produktion ur ett hållbarhetsperspektiv, i form av livskraftiga företag, och för att minska sårbarheten och stärka resiliensen. Med resiliens menas förmågan att stå emot och klara av förändringar, samt återhämta sig och vidareutvecklas.

I Södermanland finns det en sårbarhet när det gäller storskalig förädling.

I Södermanland finns det en sårbarhet när det gäller storskalig förädling. Det saknas stora förädlingsanläggningar som slakteri, mejeri och andra större process-anläggningar som storskaligt kan ta hand om och förädla det som produceras i Södermanland. Över ett större geografiskt område finns större förädlings-anläggningar i både Närke, Östergötland och Västmanland, som idag tillgodoser dessa behov.

I Södermanland finns idag ett antal större förädlingsanläggningar, såsom Strängnäs Valskvarn (Lantmännen), GB Glace i Flen (Unilever), SwitchBake i Malmköping, Skogaholm Bageri i Eskilstuna (Fazer) samt kycklingslakteri i Valla (Kronfågel).

Småskalig förädling är en stor del av den sörmländska livsmedelskedjan. Företagarna som förädlar lokalt producerade råvaror till livsmedel och drycker kallar sig ofta mathantverkare. Mathantverk skapar unika lokalt producerade produkter med både hög kvalitet och en tydlig identitet. Merparten

[5] Organic Sweden, Ekologiska producentbarometern 2021

av företagarna använder enbart eller nästan enbart svenska råvaror som produceras eller förädlas på den egna gården eller från andra lokala producenter.

De företag som verkar inom livsmedelsförädlingen i Södermanland är till största delen småskaliga. Antalet företag med mathantverk har ökat under senare år. Föreningar som till exempel Sörmlands Matkluster, som består av ett hundratal små företag, värnar om den sörmländska maten och växer med flera medlemmar varje år.

Intresset för lokalproducerade och förädlade livsmedel ökar i Södermanland. Det ger en möjlighet för mathantverkare och producenter att växa, och skapar förutsättningar för fler företag att starta.

Här finns också möjligheter att skapa nya spännande produkter med råvaror från bland annat havre och vete, där det idag finns en stor produktion i länet.

Från producent till konsument

De småskaliga producenterna upplevs ha lättare att nå ut direkt till konsumenter, jämfört med storskaliga producenter.

Det finns en stor potential för länets livsmedelssektor att växa.

Kunderna nås ofta i närområdet via detaljhandel, caféer och restauranger, torghandel, egen gårdsbutik, webbutik eller REKO-ringar. Idag finns det i Södermanland 8 REKO-ringar som under senare tid vuxit och blivit en viktig försäljningskanal för många producenter i Södermanland. Det sker många företagsfrämjande insatser med koppling till den regionala livsmedelsstrategin i Södermanland. Många av insatserna syftar till att öka försäljningen och omsättningen för de småskaliga producenterna och mathantverkarna.

Det finns flera utmaningar för producenterna att nå andra marknader än slutkonsument. Bland annat är det en utmaning att nå ut till offentliga kök, grossister och dagligvaruhandeln. Det är inget unikt för Södermanland, liknande utmaningar finns i hela landet. Det sker flertalet insatser i länet för att möjliggöra fler samarbeten mellan dessa aktörer. Skulle dessa samarbeten lyckas så finns det stora möjligheter att utveckla och skapa en större resiliens i Södermanland.

Primärproduktionen i Södermanland

Vad produceras det för livsmedel i Södermanland idag? Hur stor andel av den sörmländska befolkningen räcker produktionen till?
Primärproduktion är ett begrepp som används för att beskriva verksamheter på gård eller liknande nivå. Att föda upp djur för slakt, producera ägg och mjölk samt fiskeriverksamhet är några exempel. Primärproduktionen är starten på livsmedelskedjan.

Jordbruksmark

Tillgången till jordbruksmark minskar i världen, samtidigt som behovet ökar.
I Sverige försvinner en stor del på grund av exploatering i form av bebyggelse eller asfaltering. Kommunerna har en nyckelroll att hitta strategier och åtgärder som bevarar jordbruksmarkerna för framtiden. Jordbruksmark är en långsiktig resurs och exploatering är en resurs som inte kan tas tillbaka eller ersättas med nyodlingar.

Kortsiktiga vinster får ofta gå före jordbruksmarkens betydelse eftersom markens värden är svåra att sätta pris på. Dock kan jordbruksmarkens värden kan påverka människors vilja att bo, verka och leva på en viss plats.

Möjligheten att producera mat blir allt viktigare, när befolkningen ökar och världens åkerareal minskar.

- Åkermark buffrar stora vattenflöden, till exempel vid kraftiga regn.
- Utan jordbruksmark som odlas och betande djur växer landskapet snabbt igen.
- I jordbruksmarken finns mängder av arter som riskerar att dö ut om markerna inte brukas och bevaras.
- Åkermark och betesmark binder koldioxid i marken.
- Allt fler konsumenter vill välja lokalproducerade och närodlade produkter.
- Närhet till naturen, och särskilt öppna landskap, har en positiv inverkan på människors hälsa och välmående.[6]

Idag finns ca 5% av Sveriges jordbruksmark i Södermanland.[7]

Jordbruksmarken minskar stadigt, och trenden ser ut att fortsätta att minska. Med en ökad befolkningsmängd i regionen, samt en ökad efterfrågan från lokalt och närodlade produkter kommer det att krävas en omställning.

Ett exempel på en sådan omställning är golfbanor, som ställs om till odling och blir tillgänglig som jordbruksmark. På senare tid så har den omställningen skett i bland annat Maglarp (Skåne) och Åsundsholm (Västra Götaland).

Den totala arealen jordbruksmark i Södermanland har minskat med 2,5 % under åren 2010–2021, från 143 336 till 139 757 hektar.

[6] Jordbruksverket, Jordbruksmarkens värde. 2022.

[7] Jordbruksverket, Statistikdatabasen. 2022.

Enligt SCB krävs det 0,41 hektar åkermark per person för att producera de livsmedel som konsumeras med vår nuvarande levnadsstandard.

I Södermanland är nu arealen per person under detta värde, vilket bör leda till att man i Södermanland tillsammans sätter ett gemensamt fokus kring frågan om att tillgängliggöra mer åkermark. Ett arbete som bör ske tillsammans med kommunerna i länet. På längre sikt är det inte självklart att maten räcker till alla ens i teorin. Om dagens utveckling håller i sig måste jordbruket i världen producera ungefär 50 % mer år 2050 än vad det gör idag.[8]

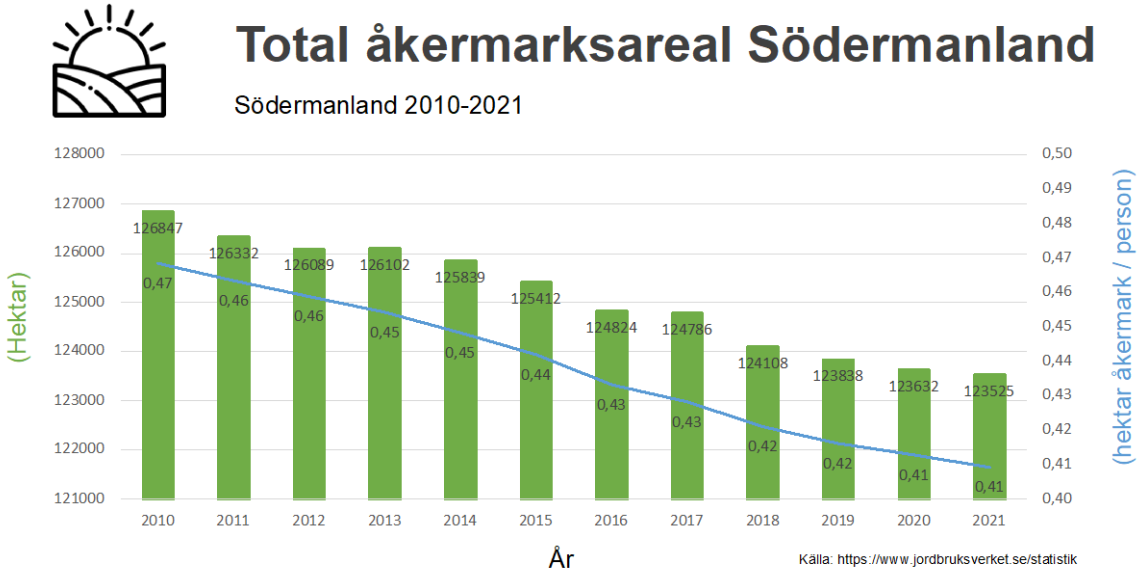

Figur 1 Siffrorna visar att Södermanland 2010 låg över den rekommenderade hektararealen med 0,06 hektar, men har minskat och 2021 ligger Södermanland under den rekommenderade hektararealen med 0,0409.

[8] Jordbruksverket, Hållbar mat – en komplicerad fråga. 2022.

Jordbruksföretag

Antalet företag som är aktiva inom jordbruket minskar stadigt år för år. De företag som är kvar ökar sin andel av arealerna. Färre men större företag är just nu trenden i Södermanland. Andelen jordbrukare över 65 år fortsätter att öka och generationsväxling är en stor utmaning inom jordbruket. Det sker dock en liten ökning av jordbrukare under 35 år, vilket möjligen kan vara en effekt av att det skett ett antal riktade insatser kring området generationsväxling inom jordbruket.

Minskningen av antal företag i länet är något mindre än den minskning som sker i övriga Sverige.

Håller trenden i sig med samma minskning fram till år 2040 kommer det finnas ca 1300 jordbruksföretag kvar i Södermanland.

I den regionala livsmedelsstrategin finns ett utpekat prioriterat område; förutsättningar för företagande. Inom det området bör det finnas ett fortsatt fokus på främjande insatser för ökad lönsamhet. Om företagen i livsmedelssektorn når ökad lönsamhet och kan växa är potentialen stor och det kan snabbt innebära flera arbetstillfällen i länet.

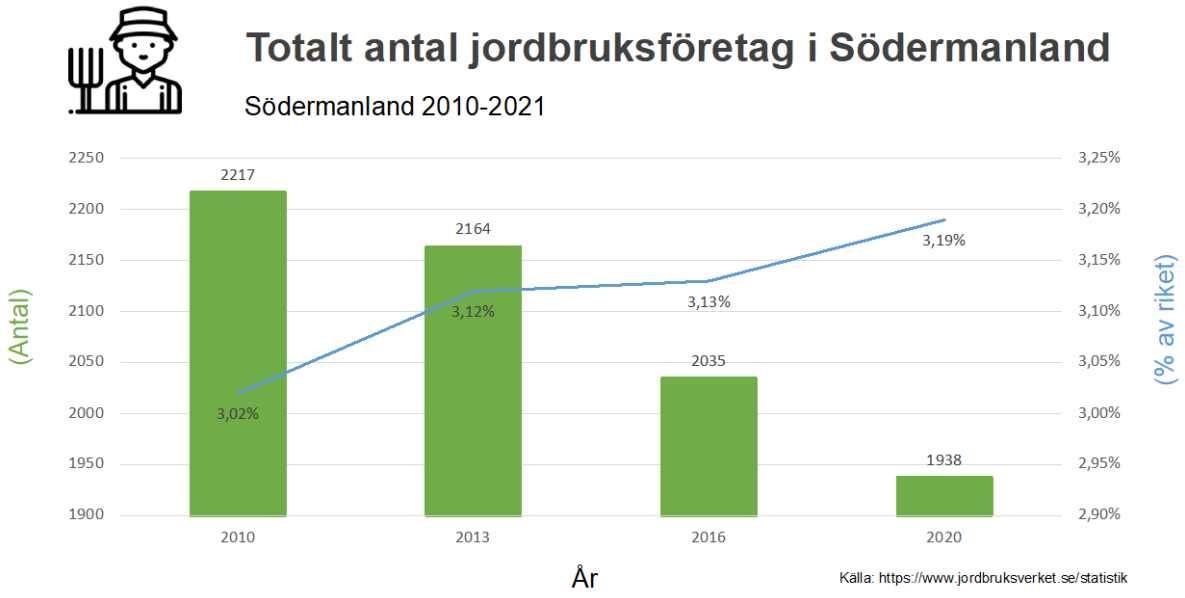

Figur 2 Antalet företag som är aktiva inom jordbruket i Södermanland per år samt andel i riket.

Animalieproduktion

Animalieproduktionen omfattar de djur som behövs för att producera kött-, ägg- och mejeriprodukter. Sverige har liksom många länder i övriga västvärlden en hög konsumtion av animaliska livsmedel. Omkring hälften av alla svenska gårdar har lantbruksdjur. För att produktionen av kött, mjölk och ägg ska vara hållbar i längden måste djuren må bra och vara friska. Bra skötselrutiner, rätt utfodring och förebyggande åtgärder kan hålla smitta borta från djuren. Djur som får leva i en bra miljö där de kan bete sig så naturligt som möjligt, har dessutom bättre förutsättningar att motstå infektioner och hålla sig friska än djur som lever i en dålig och stressande miljö.[9]

Jämfört med andra länder har svenska lantbruksdjur god hälsa. Det beror på att det under lång tid pågått ett förebyggande arbete med att bekämpa allvarliga djursjukdomar och att det skett minimal införsel av levande djur från andra länder. Sveriges gynnsamma geografiska läge med glest mellan gårdarna har också betydelse. Sverige har lyckats utrota ett antal allvarliga sjukdomar.

[9] Jordbruksverket, *Hållbar produktion och konsumtion av mat*. Jönköping: Jordbruksverket, 2018.

Kor för mjölkproduktion

Både antalet mjölkkor och antalet företag med mjölkkor i länet har minskat de senaste 10 åren. Antalet kor för mjölkproduktion minskade med 25% mellan 2010 och 2021. Nedgången av antalet mjölkkor är jämförbar med riket, där det också sker en minskning. Antalet företag med mjölkkor minskar för varje år. Antalet kor ökar hos de företag som är kvar.

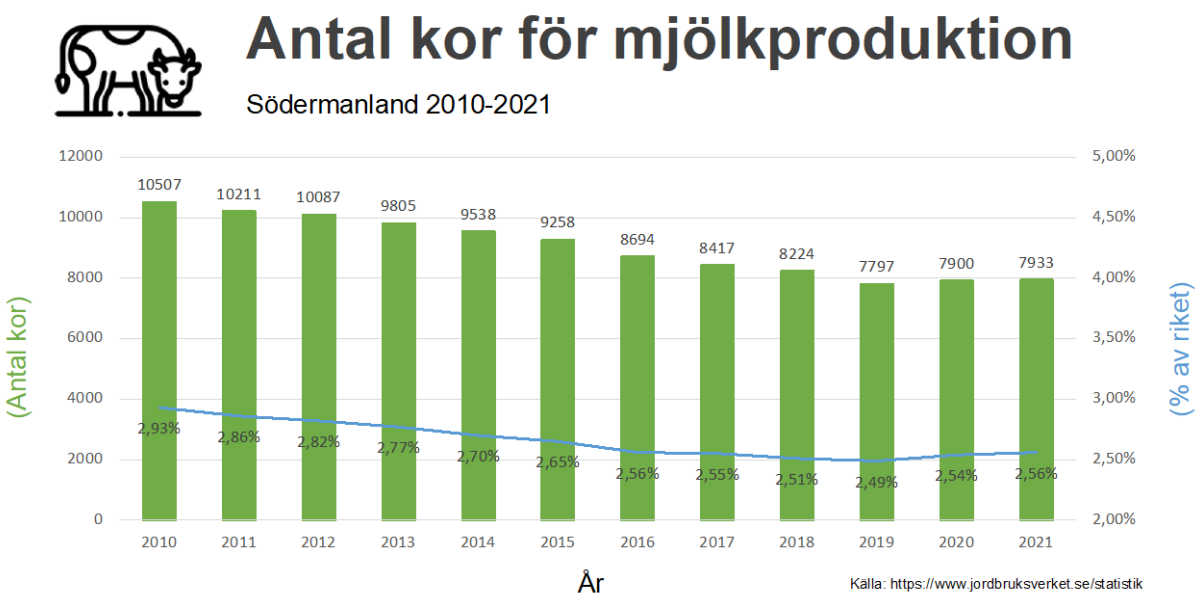

Figur 3 Antalet kor för mjölkproduktion i Södermanland samt andel av mjölkkor i Sverige mellan 2010 och 2021.

Mjölkproduktionen

Antalet mjölkkor i länet minskar, men produktionen minskar inte i samma takt. Det innebär att varje ko producerar mer mjölk varje år.

Produktionsvolymen är här en generalisering där denna studie antagit att varje ko i hela landet ger lika mycket mjölk. Den totala mjölkproduktionsvolymen för hela landet har dividerats med det totala antalet mjölkkor i landet, för att sedan multipliceras med antalet mjölkkor i länet.

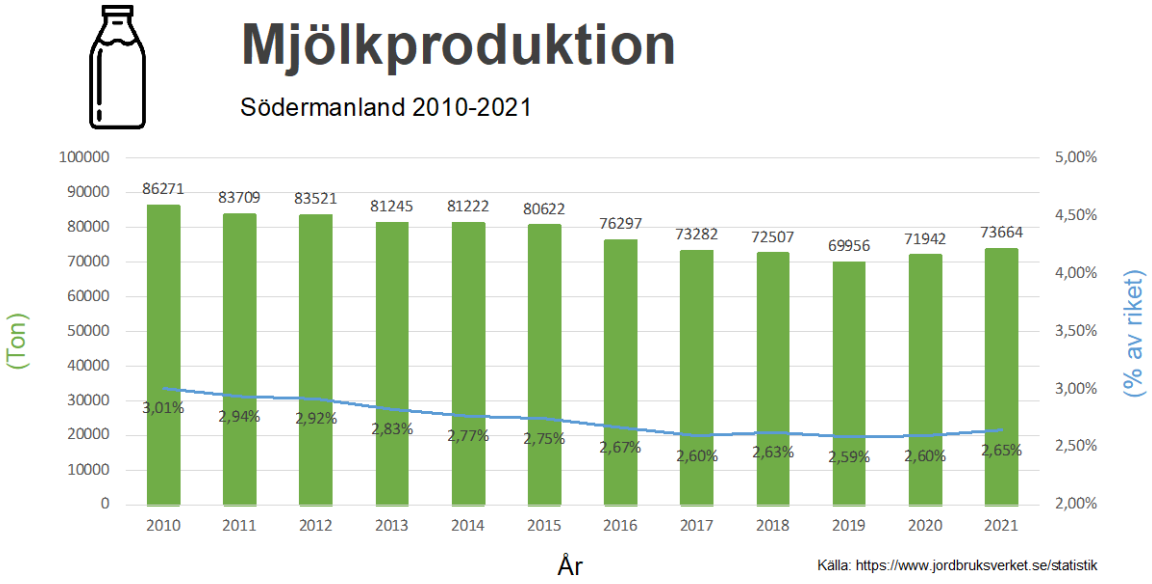

Figur 4 Mjölkproduktion i Södermanland samt andel av producerad mjölk i Sverige mellan 2010 och 2021.

Produktion av nötkött

Den totala konsumtionen av nötkött minskar, medan efterfrågan på lokalt och närproducerat nötkött har ökat under de senaste åren. Nötköttsproduktionen i Södermanland ligger på en jämn nivå mellan åren 2016 och 2021. 2016 producerades det ca 4200 ton, och 2021 så var produktionen 4060 ton. Produktionen i länet har minskat jämfört med riket mellan 2016 och 2021. I statistiken kan vi inte se någon påverkan av torkan 2018, varken en ökning eller minskning av produktionen.

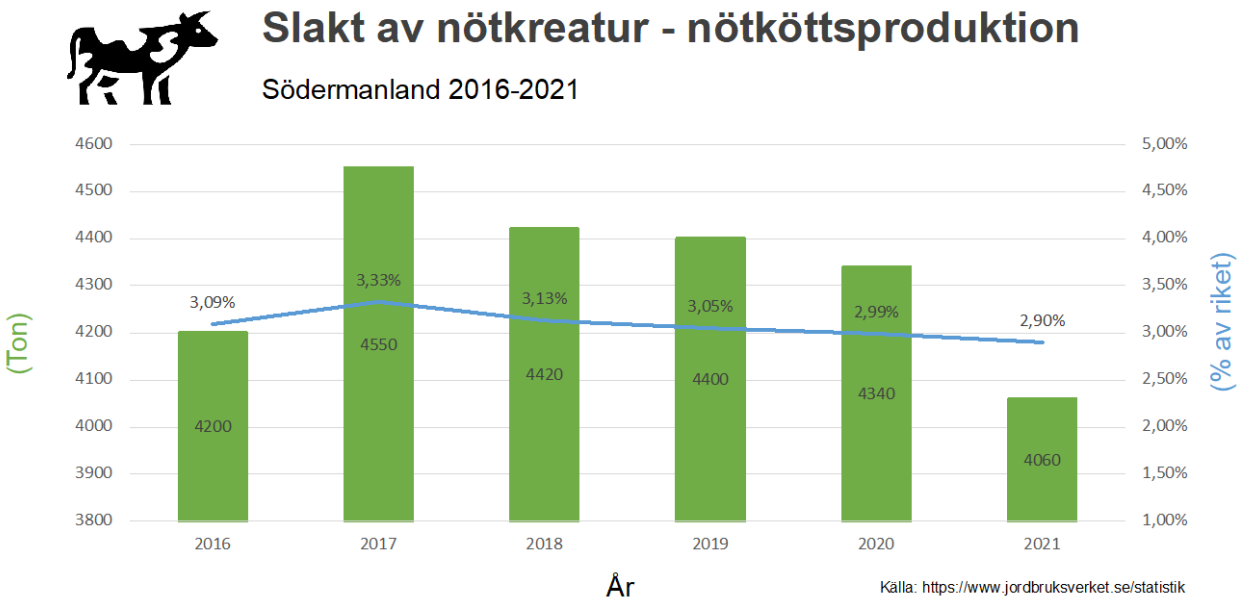

Figur 5 Antalet ton slaktat nötkött i Södermanland samt andel av nötköttsproduktionen i Sverige mellan 2016 och 2021.

Produktion av grisköttt

Produktionen av grisköttt i Södermanland har ökat mellan åren 2016 och 2021, från ca 7 000 ton, till ca 10 300 ton. Jämfört med riket har det skett en ökning av andelen grisköttt som produceras i länet. Under åren 2016 – 2021 sker en ökning från ca 3% till 4% av andelen av den totala produktionen i Sverige i Södermanland.

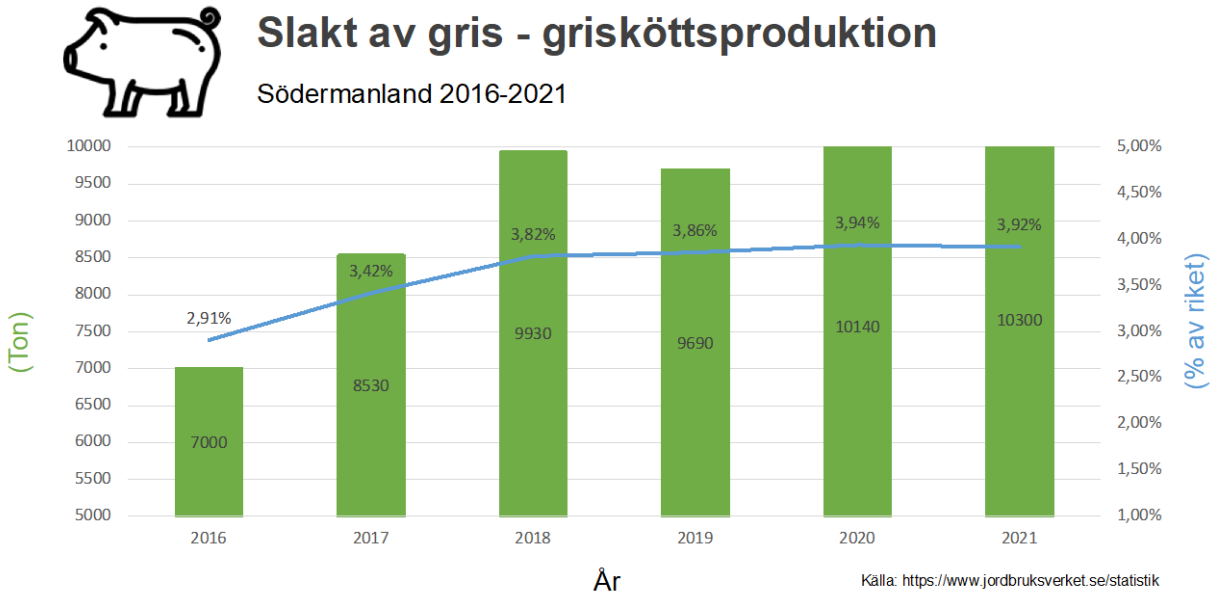

Figur 6 Antalet ton slaktat grisköttt i Södermanland samt andel av grisköttsproduktionen i Sverige mellan 2016 och 2021.

Produktion av fårkött

Produktionen av fårkött minskade i Södermanland. Mellan åren 2016 och 2021 har den årliga produktionen minskat med ca 60 ton. En minskning på ca 27%. En minskning sker också för andelen av den totala produktionen i Sverige, från ca 4% till 3% av landets totala fårköttsproduktion.
Både en minskad efterfrågan och konsumtion kan utläsas i statistik från SCB, se senare under stycket konsumtion i förhållande till produktion.

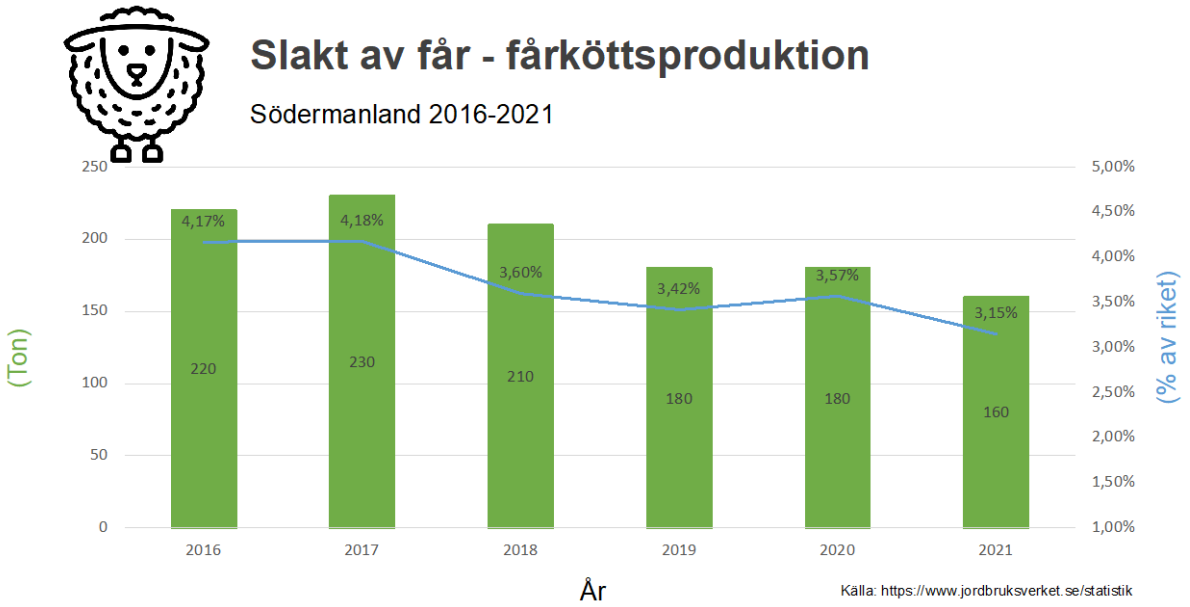

Figur 7 Antalet ton slaktat fårkött i Södermanland samt andel av fårköttsproduktionen i Sverige mellan 2016 och 2021.

Produktion av kyckling

Produktionen och slakt av kyckling har ökat i länet mellan 2011 och 2021. Slakten har ökat med ca 150% under tidsperioden. Jämfört med riket så har andelen slaktade kycklingar i länet ökat från ca 11% 2011 till 15% 2021 av den totala produktionen i Sverige. En ökning som till stor del beror på en ökad efterfrågan, samt närheten till ett större slakteri, Kronfågel i Valla. För att få fram mängd slaktad kyckling har vi utgått från länets procentuella andel av rikets totala slakt.[10]

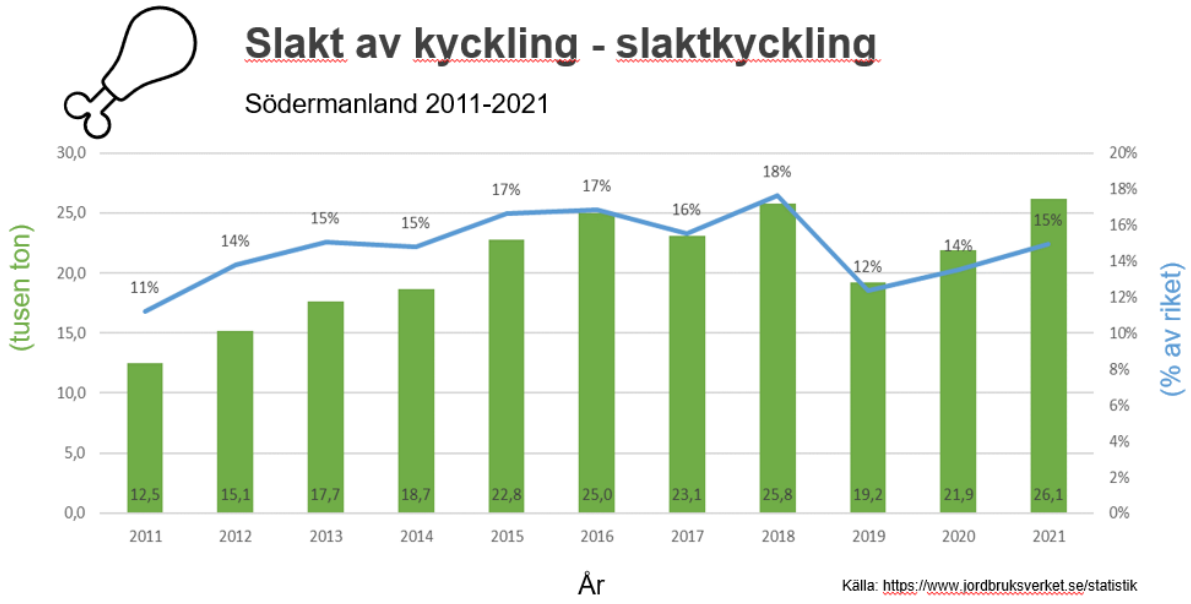

Figur 8 Antalet ton slaktat kycklingkött i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige år 2011 till 2021.

[10] Svensk Fågel, 2022

Äggproduktion

Äggproduktionen har ökat i Södermanland mellan åren 2010 och 2021, från ca 121 ton till ca 1500 ton. Äggproduktionen i länet står för ca 3,5% av landets totala produktion.
För att få fram den totala produktionen av ägg så har vi tagit antalet värpkycklingar, och multiplicerat det med 300 ägg/år. Vi har också utgått från att varje ägg väger 60 gram.[11]

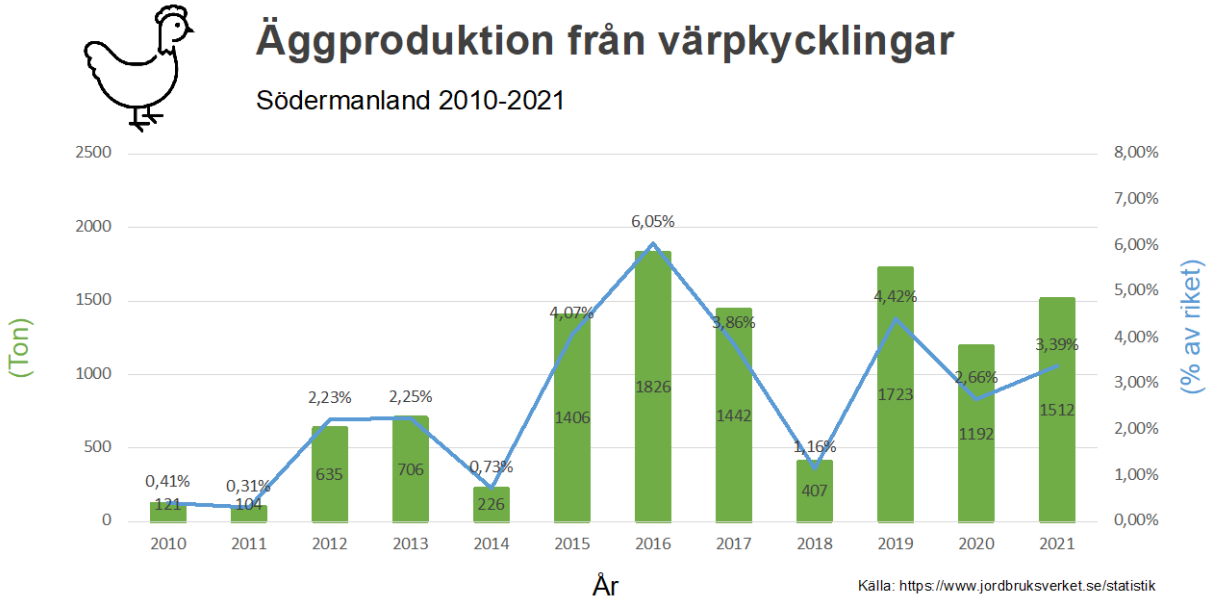

Figur 9 Antalet ton ägg producerat i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige mellan 2010 och 2021.

[11] Svenska ägg, Varför ser ägg olika ut?

Produktion av vegetabilier

Spannmål

De vanligaste sädesslagen som produceras i Sverige är vete, korn, havre och råg. De är också bland de viktigaste råvarorna för några av våra livsmedel. Från sädesslagen produceras ett stort antal produkter, allt från mjöl och gryner till pasta, müsli och bröd.

Den totala spannmålsproduktionen ökar i Södermanland, från ca 191 000 ton år 2010, till ca 295 000 ton år 2021. En tydlig påverkan av torkan kan utläsas för år 2018 då produktionen sjönk markant.

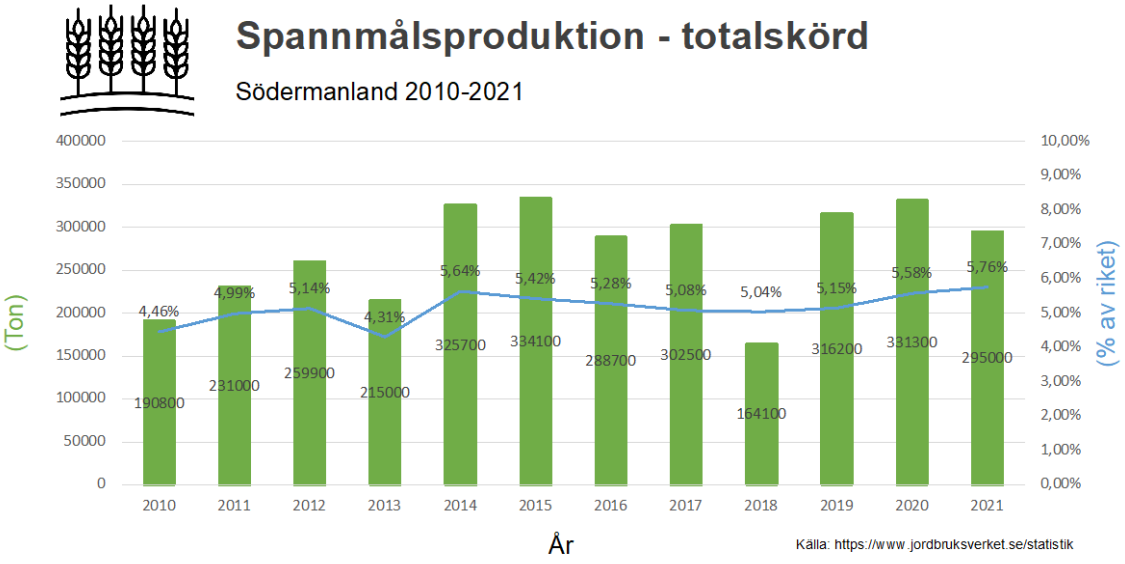

Figur 10 Mängd producerat spannmål i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige mellan 2010 och 2021.

Potatis

Sverige är ett potatisland där det odlas ett hundratal kvalitetssorter från söder till norr. De allra största potatisodlingarna finns i Skåne, Halland och Västra Götaland. Potatisen går att dela in i fyra olika definitioner; primörpotatis, färskpotatis, sommarpotatis och vinterpotatis. Småskalig produktion är vanlig hos bland annat gårdsbutiker och mindre gårdar i Södermanland. Antalet producenter i Södermanland har minskat över tid. Antalet storskaliga producenter av potatis är så få att Jordbruksverket inte kan redovisa nedbrutna siffror för ton skörd per år utan enbart antal hektar som används för potatisodling i Södermanland. För att räkna ut produktionen har en beräkningsmodell från föreningen Svensk Potatis använts, där de uppger ett produktionssnitt om 33 050 kg/hektar.

Produktionen av matpotatis i Södermanland har minskat mellan åren 2010 och 2021, från ca 3000 ton till ca 1300 ton.

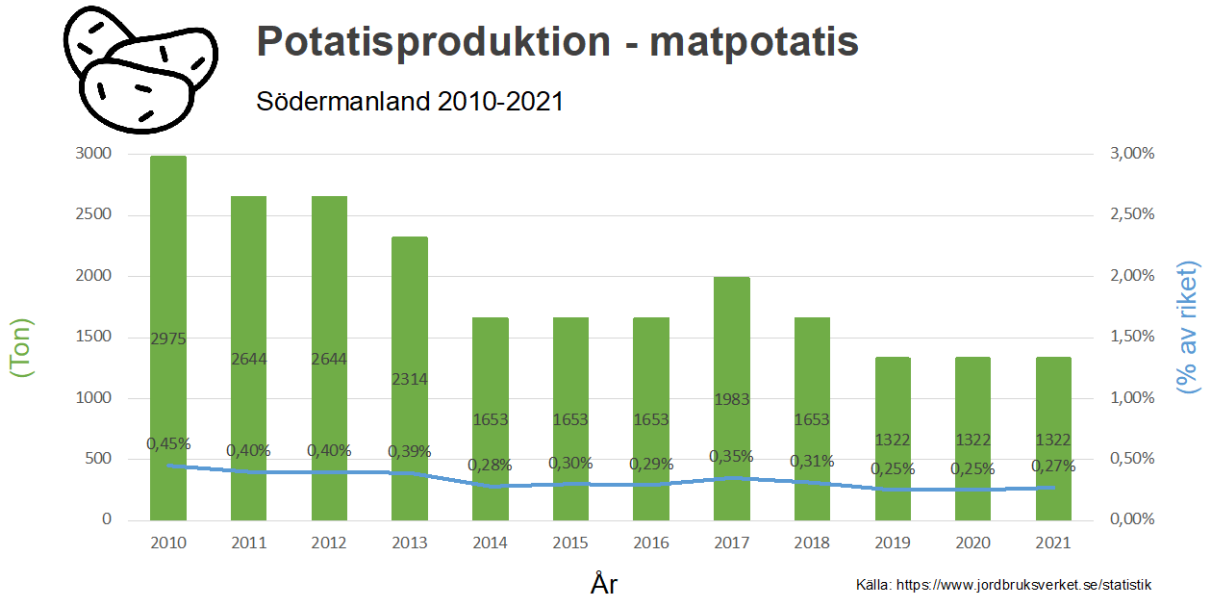

Figur 11 Mängd producerat potatis i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige mellan 2010 och 2021.

Baljväxter

Baljväxter är samlingsnamn för ärtor, bönor och linser. De är ett hälsosamt livsmedel, dessutom med låg miljöpåverkan, som bidrar till ett mer hållbart jordbruk.[12] Produktion av baljväxter ger generellt upphov till låg miljöpåverkan och dess långa hållbarhet gör att små mängder av livsmedlet slängs, därför klassas baljväxter som ett miljövänligt livsmedel. För lägsta klimatpåverkan bör man välja baljväxter som producerat, processats och förpackats lokalt eller i Sverige vilket idag bara görs för torkade baljväxter. Det finns ingen anläggning i Sverige för att processa och förpacka baljväxter i tetra, utan detta görs i stället i Italien.[13]

Det är välkänt att baljväxter är värdefulla avbrottsgrödor i spannmålsodling och att deras tillskott av biologiskt fixerat kväve innebär viktiga miljövinster i odlingen.

Idag konsumeras det väldigt lite baljväxter, då den största andelen, ca 80% av produktionen i Sverige går till djurfoder.[14] Här finns det en potential att växla om och utöka både produktionen och konsumtionen i Södermanland.

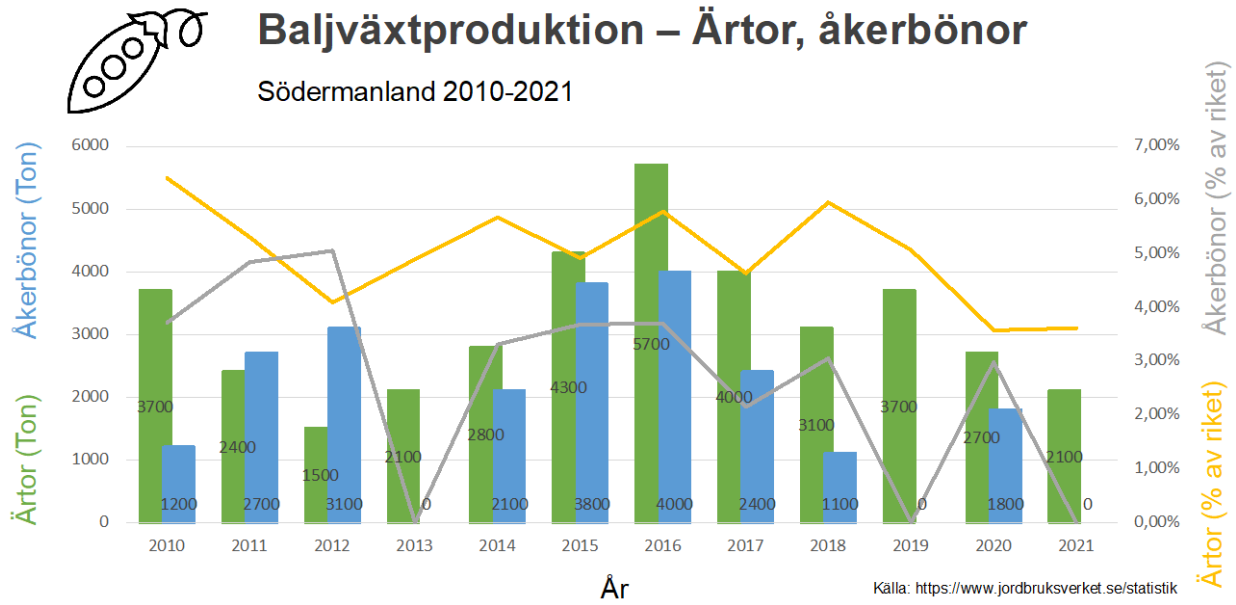

Figur 12 Mängd producerade ärtor och åkerbönor i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige.

[12] Less meat, more legumes: prospects and challenges in the transition toward sustainable diets in Sweden, Elin Röös, Georg Carlsson, Ferawati Ferawati, Mohammed Hefni, Andreas Stephan5, Pernilla Tidåker and Cornelia Witthöft, 2018

[13] Sveriges lantbruksuniversitet, Miljömässiga mervärden med baljväxter som odlas och förädlas i Sverige. 2021.

[14] Towards sustainable consumption of legumes: How origin, processing and transport affect the environmental impact of pulses, Pernilla Tidåker, Hanna Karlsson Potter, Georg Carlsson, Elin Röös, 2021

Oljeväxter

Den vanligaste oljeväxten som odlas i Södermanland är raps. Det odlas också rybs och lin, även om dessa inte är lika vanligt förekommande. Oljeväxterna förädlas och ger både matolja och frön som bland annat används i matlagning och djurfoder.[15]

År 2021 odlades raps på ca 95% av arealen som används för odling av oljeväxter i länet. Mellan 2010 och 2021 har det skett en ökning av totalskörden på ca 2700 ton. 2018 utläses en tydlig nedgång av totalskörden av oljeväxter, vilket har en koppling till torkan som inträffade. Jämfört med riket ligger produktionen i länet stadigt kring ca 4% av landets totala produktion av oljeväxter.

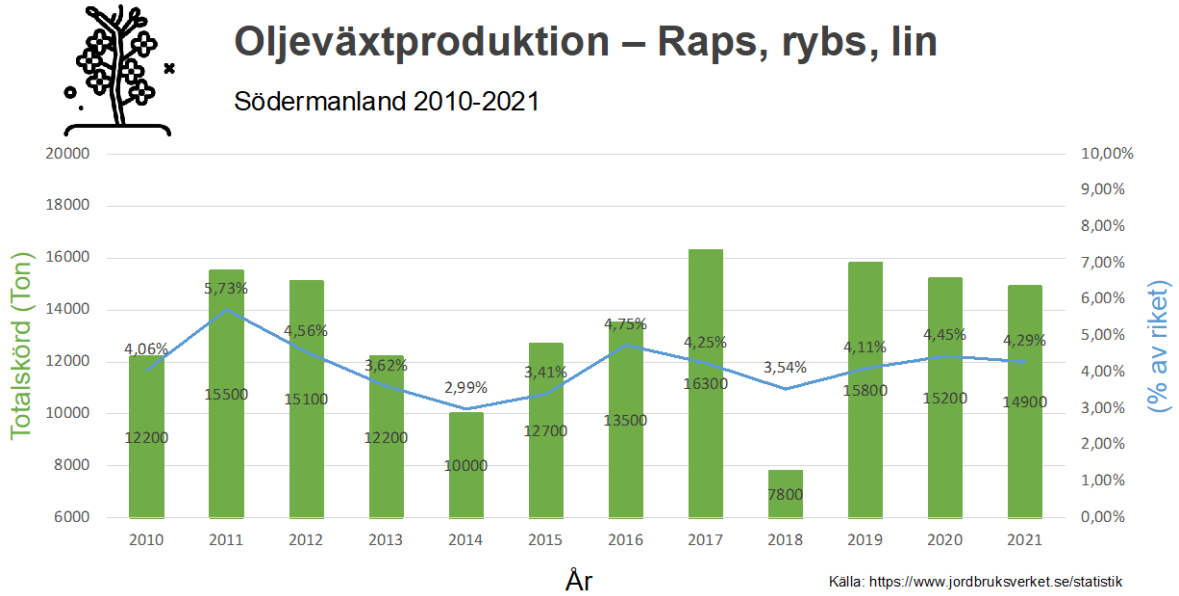

Figur 13 Mängd skördade oljeväxter i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige.

[15] Från Sverige, Oljeväxter ger oss smakrika och nyttiga matoljor och frön.

Trädgårdsodling

I Södermanland finns det en ökad efterfrågan kring odlade livsmedel. Fler och fler vill äta hållbart odlad mat från gårdar i Södermanland.[16] I dessa siffror finns inte produktionen med från mindre odlare och gårdsbutiker, då dessa inte behöver redovisa sina produktionssiffror till Jordbruksverket. För denna rapport har det antagits att produktionen från de mindre producenterna inte påverkar de siffror som är framtagna i någon större utsträckning. Produktionen av frukt och bär i länet består främst av äpplen och jordgubbar.

Friland

Definitionen av odling på friland är när man odlar i matjord direkt på marken. I Södermanland är produktionen av frilandsodling liten, speciellt i förhållande till den efterfrågan och konsumtion som finns. I närtid har projekt och insatser genomförts som har syftat till att underlätta för en ökad produktion för att möta efterfrågan från både konsumenter, restauranger, grossister och offentliga kök. En effekt från projektet Grönsaksodling på friland, som drevs av Agro Sörmland, visas i statistiken för bland annat vitkål som från 2017 till år 2020 ökade med ca 1700%, från 12 ton år 2017, till 203 ton år 2020. Även om produktionen ökade så kvarstår en utmaning med lönsamhet, försäljning och distribution av det som produceras till slutkonsumenten.
Värt att nämna är att äppelodlingen i Södermanland är på uppgång och flera nya producenter etablerar sig i länet.

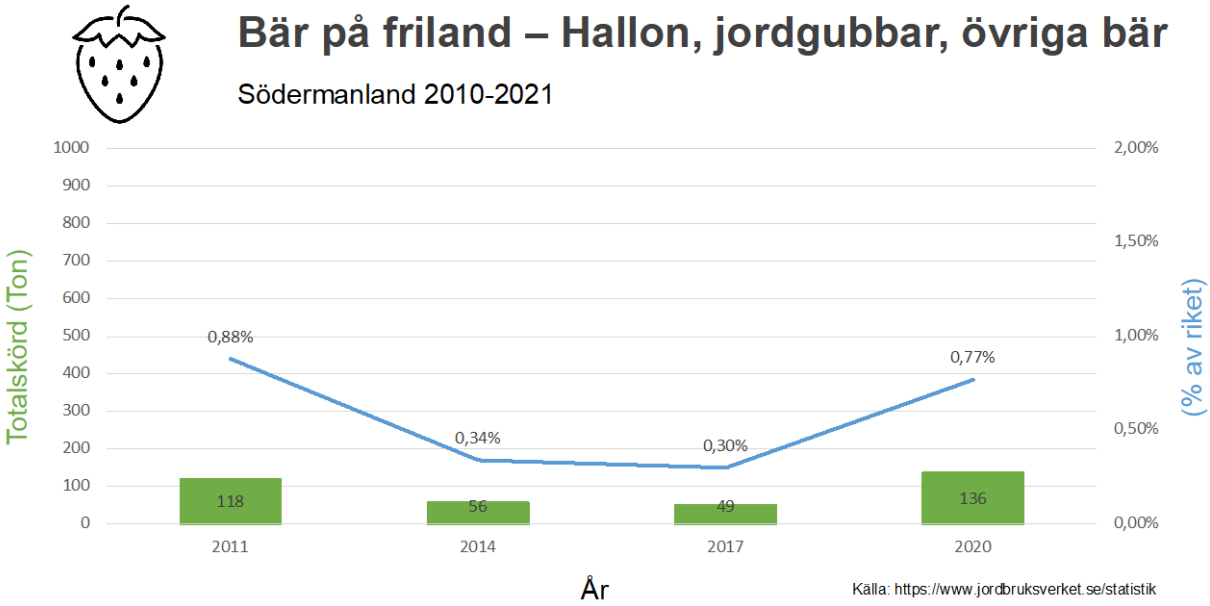

Figur 14 Mängd skördade bär i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige år 2011, 2014, 2017 och 2020.

[16] Framskrivning ansökan utbildning för YH Trädgårdsmästare - odling, innovation och företagande Nyköping 2020

Frukt på friland

I Södermanland odlas det endast äpple i större kommersiell skala. Trots länets rika historia och tradition kring äppelodling så är producerad volym i väldigt liten skala. Knappt en promille av den totala svenska produktionen finns i Södermanland.

Övriga frukter såsom körsbär, plommon och päron fanns det ingen redovisad produktion för i länet.

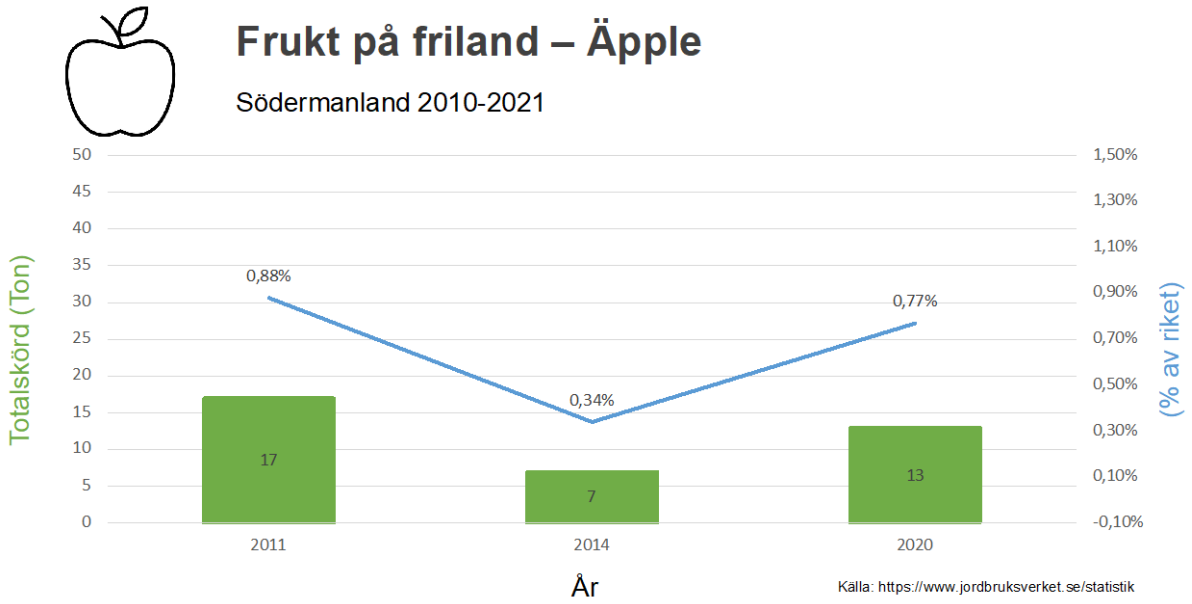

Figur 15 Mängd skördade äpplen i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige år 2011, 2014 och 2020.

Köksväxter på friland

Produktionen av köksväxter på friland i Södermanland är jämfört med riket försvinnande liten. Det har skett en ökning på senare tid, som till stor del beror på enskilda producenters satsningar på att odla grönsaker på friland. Det har skett en markant ökning av produktionen under år 2020. Produktionen av vitkål har ensamt stått för en ökning på nästan 200 ton mellan åren 2017–2020. För köksväxter på friland är det rimligt att anta att det finns en mindre produktion från småskaliga producenter, som inte tas upp i någon officiell statistik.

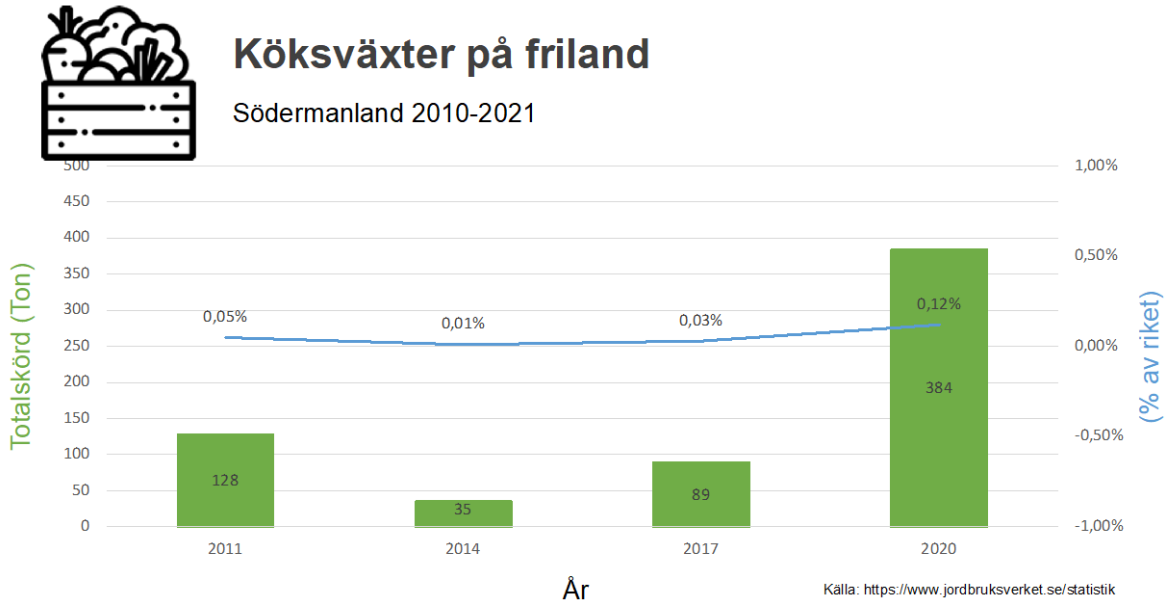

Figur 16 Mängd skördade köksväxter på friland i ton i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige år 2011, 2014, 2017 och 2020.

Växthus

Växthusodling ökar i Södermanland och yta, produktionsvolym och antalet företag visar på en positiv tillväxt. Säkrare produktion är också en bidragande orsak till ökningen av växthusodling jämfört med friland. Det finns en större kostnad i uppstarten, men denna vägs upp av en större förutsägbarhet och kontroll över produktionsledet. I takt med att nya tekniker och lösningar lanseras minskar beroendet av icke hållbara uppvärmningssystem för växthusen. En annan fördel med växthus är att de är oberoende av jordmånen och att de ger en möjlighet till förlängd växtsäsong.[17]

Växthusytan som används till odling av köksväxter har ökat mellan år 2010 och år 2021, från ca 2000 kvm till ca 8000 kvm.

Ekologisk trädgårdsodling i växthus ökar, och fler odlare har ställt om sin produktion, till stor del på grund av en ökad efterfrågan från konsumenter. För ekologisk odling finns endast nationella siffror att hänvisa till. Där har det skett en ökning av ekologisk produktion från 111 000 kvm år 2009, till 304 000 kvm år 2020.

I länets växthus produceras det primärt tomat, gurka, paprika och kryddväxter.

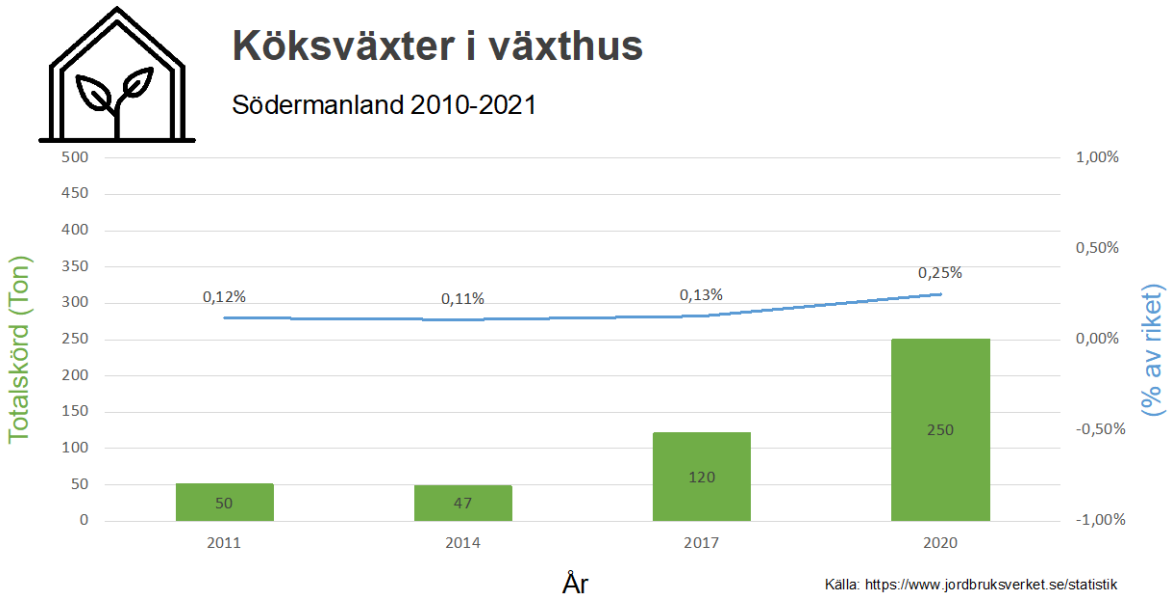

Figur 16 Mängd skördade köksväxter i Södermanland samt andel av produktionen i Sverige år 2011, 2014, 2017 2020.

[17] Länsstyrelsen Södermanlands län, *Regionala livsmedelsstrategin Södermanland*. 2019.

Den blå näringen

Fisk är hälsosam mat som vi bör äta mera av, men det gäller inte all fisk. Vissa fisksorter innehåller höga halter av miljögifter som dioxiner och PCB. Det gäller till exempel strömming/sill från Östersjön.[18] Osäkerheten kring fisken som fångas i havet har drivit på efterfrågan på fisk som är fångad i insjöar, och fisk som odlats i vattenbruk på land.

Insjöfiske

I Södermanland så finns 10 registrerade yrkesfiskare som bedriver verksamhet i Hjälmaren och Mälaren. Mängden fångad fisk i insjöar har ökat under perioden år 2011 till 2019, från 175 ton år 2011 till 197 ton år 2019 fångad fisk. Värdet av den fångade insjöfisken ökade från ca 15 miljoner kr, till ca 16 miljoner kr, en ökning med ca 6% under samma tidsperiod.

Havsfiske

Det finns idag lika många (10) registrerade yrkesfiskare som bedriver verksamhet utmed kusten i Södermanland. Mängden fångad fisk i havsvatten har ökat under perioden år 2011 till år 2019. Under samma tidsperiod så har fångsten ökat från 45 ton till 557 ton, en ökning med ca 1200%. Värdet av den fångade havsfisken ökade under samma tidsperiod, från ca 1,1 miljoner kr till ca 2,1 miljoner kr.

[18] Livsmedelsverket, All fisk är inte nyttig. 2022. https://www.livsmedelsverket.se/nyttigfisk

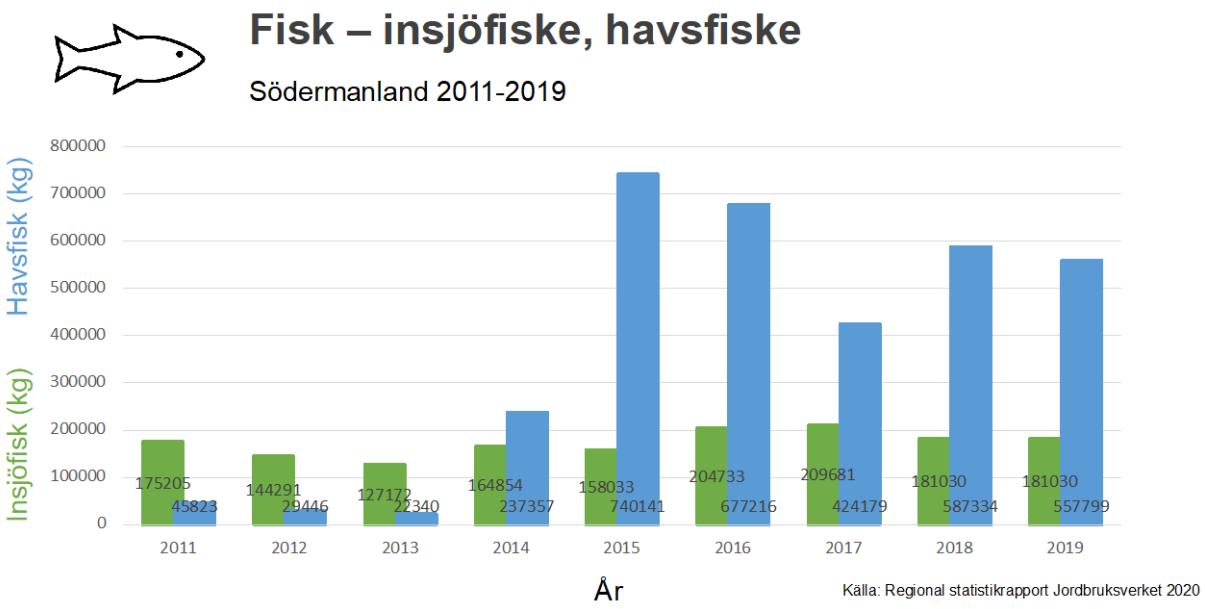

Figur 17 Mängd insjö- och havs fångad och landad fisk i Södermanland år 2011 till 2019.

Vattenbruk

Landbaserat vattenbruk har lyfts fram som en möjlig väg framåt för att tillmötesgå efterfrågan på en mer säker, hållbar och hälsosam tillgång till fisk. I Södermanland har det de senaste åren pågått satsningar på att skapa förutsättningar för fler nya företag inom vattenbruk. Rekarne vattenbruk finns utanför Eskilstuna. Där har man tagit fram en pilotanläggning för akvaponi i en tom mjölkladugård. Det handlar om landbaserad odling av fisk och växter i ett slutet kretslopp. Produktionen kan delas in i två delar; matfiskodling och sättfiskodling. Matfiskodlingen syftar till fisk för konsumtion av människor, medan sättfisk används som foder, till bland annat fiskodlingar. Det finns tyvärr ingen regional nedbruten statistik att tillgå gällande vattenbruk.

Det är en spännande utveckling som sker inom området, som är väl värd att fortsätta bevaka i framtiden.

Summering produktion

I Södermanland finns det goda förutsättningar för en ökad hållbar livsmedelsproduktion. En hållbar livsmedelsproduktion innebär att tillgodose våra behov av livsmedel både idag och i morgon. I Södermanland finns möjligheter att öka både den småskaliga och hantverksmässiga livsmedelsproduktionen liksom den stora volymproduktionen.

Olika produktionstyper ska inte ställas mot varandra utan ses som komplement som gör en mångfald av företagande möjlig. I länet finns en önskan att öka både den konventionella och den ekologiska produktionen och, precis som i den nationella livsmedelsstrategin, se en ökning som motsvarar konsumenternas efterfrågan.

Insatser behövs också för att öka konsumenternas medvetenhet och kommer i sin tur kommer att driva på efterfrågan att välja mer hållbart producerade livsmedel från länet.

Länets självförsörjningsgrad på grönsaker och frukt är idag väldigt låg. Samma utmaning identifierades redan år 2016 i rapporten Grön Framtid. Alla platser i länet är inte lämpliga för frilandsodling, men på de platser där förutsättningarna är rätt finns det stora möjligheter att öka produktionen av sörmländska frukter, grönsaker och bär. Det finns initiativ och satsningar som visar att det går att producera mer grönsaker i länet, det finns andra utmaningar, såsom försäljning och logistik. En annan möjlighet för ökad produktion av grönsaker är att öka växthusodlingen. I takt med att nya tekniker och lösningar lanseras minskar beroendet av icke hållbara uppvärmningssystem för växthusen. En annan fördel med växthus är att de är oberoende av jordmånen och att de ger en möjlighet till förlängd växtsäsong.

För att öka produktionen av livsmedel i länet behövs det inte bara satsas på de produktionsgrenar som finns i dag. Det behövs också våga testas ovanliga eller nya livsmedel och produktionsmetoder. Nya produktionsgrenar kan innebära fördelar ur ett hållbarhetsperspektiv. Det kan exempelvis röra sig om djur som är effektiva foderomvandlare eller om nya vegetabilier som kan användas som mat för människor.

En annan utmaning som finns är att det saknas några större storskaliga förädlingsanläggningar i Södermanland. Ett mejeri och större slakteri för större djur saknas i länet. Det ger idag upphov till transporter till och från länet för att förädlas och paketeras, innan transporter tillbaka för försäljning och distribution vidare till butiker, restauranger och konsumenter sker. Det gäller att minska sträckan som varje produkt färdas samt att samfrakta, för att minska matens klimatpåverkan.

En hållbar konsumtion i Södermanland

Konsumenter är aktiva aktörer i livsmedelskedjan som gör aktiva val. Konsumenternas efterfrågan på olika produkter styr i hög grad vad som är lönsamt för livsmedelssektorn att producera. Det är därför viktigt att de sörmländska konsumenterna får verktyg och kunskap för att kunna göra så hållbara val som möjligt och att invånarna i Södermanland kan köpa och äta lokalproducerad och svensk mat. Det innebär bland annat att konsumenterna behöver bli upplysta om livsmedelsproduktion och hur deras val i affären påverkar världen runt omkring dem. Hållbar konsumtion kan också vara att börja äta mat som kanske är ovanlig idag, men som kan börja odlas i Södermanland och samtidigt har ett lågt avtryck på klimatet. Det är också viktigt att konsumtionen präglas mer av säsongsbaserade val. Konsumenterna ska uppmuntras att våga pröva nya livsmedel och varianter som är mer lokala och hållbara.[19]

Nyckeln till bra matvanor är mer konsumtion av mat från växtriket, lagom mycket och varierat. Genom att äta många olika sorters mat är det lättare att få i sig det kroppen behöver för att må bra, samtidigt som risken att få i sig för mycket av skadliga ämnen minskar.

Men hur människor äter är inte bara viktigt för vår hälsa, utan även för miljön. Faktum är att en fjärdedel av den klimatpåverkan svenska hushåll står för kommer från maten vi äter eller slänger bort. Genom att hushålla med jordens resurser säkrar vi bra mat i framtiden.

Livsmedelsverket har tagit fram kostråd och rekommendationer för en mer hållbar konsumtion. Råden är indelade i tre olika kategorier; *Mer*, *Byt till* och *Mindre*.[20]

Tabell 1 Råd och rekommendationer från livsmedelsverket

MER	BYT	TILL	MINDRE
grönsaker, frukt och bär	vitt mjöl	fullkorn	rött kött och chark
fisk och skaldjur	smörbaserade matfetter	växtbaserade matfetter och oljor	salt
nötter och frön	feta mejeri-produkter	magra mejeri-produkter	socker
rörelse i vardagen			alkohol

[19] Länsstyrelsen Södermanlands län, *Regionala livsmedelsstrategin Södermanland*. 2019.

[20] Livsmedelsverket, *Råd om bra matvanor – risk och nyttighetsrapport*. 2015.

Matsvinn

Matsvinn är ett vanligt ord i vardagligt tal, men kan betyda två helt olika saker. Det är dels ett samlingsbegrepp för livsmedel som har producerats i syfte att bli mat, men som av olika anledningar inte går vidare i livsmedelskedjan och blir mat till människor, oavsett om det klassas som avfall eller kallas för livsmedelsförluster. Ordet matsvinn kan också syfta på den delen av livsmedelsavfallet som är onödigt. Livsmedelsavfall är alla livsmedel, både fasta och flytande, som har blivit avfall.

För ett decennium sedan beräknade FN att ungefär en tredjedel av all mat som produceras i världen går förlorad. Under år 2020 uppkom cirka 0,9 miljoner ton fast livsmedelsavfall i Sverige. Det motsvarar 88 kg per person, varav 61 kg uppstår i hushållen, alltså ca 70 % av allt livsmedelsavfall. För hushåll har även mat och dryck till avlopp uppskattats till ytterligare 190 000 ton vilket motsvarar 18 kg per person och år.[21]

70 % av allt livsmedelsavfall uppstår i hushållen

En hållbar ökad produktion handlar också om att minska matsvinnet längs hela livsmedelskedjan. Här behöver det bli enklare att använda restprodukter i produktionen, men även insatser för att mat i butiker, restauranger och i hemmen inte ska slängas.[22] Aktörer längs hela kedjan behöver öka sina kunskaper om hur livsmedel tas tillvara och hitta lösningar för hur svinnet kan hanteras. Ju mer som går att använda av de produkter som produceras, desto mindre onödiga klimatutsläpp görs.[23]

[21] Naturvårdsverket - Livsmedelsavfall i Sverige 2020, INFO-serien 8891 | MAJ 2022

[22] Jordbruksverket, Hållbar mat – en komplicerad fråga. 2022.

[23] Länsstyrelsen Södermanlands län, *Regionala livsmedelsstrategin Södermanland*. 2019.

Konsumtion i förhållande till produktion

Figur 18 Formel för att beräkna livsmedelskonsumtionen i Södermanland.

I takt med att befolkningsmängden i världen, Sverige och Södermanland ökar, så behöver också produktionen av livsmedel öka.[24]

Siffrorna och diagrammen på följande sidor är baserade på en modellberäkning mellan produktion/konsumtion och befolkningsmängd.

Beräkningen är en generalisering av den svenska marknadsandelen och totalkonsumtionen, där genomsnittet av konsumtionen i liter/kilo per person är multiplicerat med folkmängden i länet. Siffrorna och data är sedan omvandlad till ett jämförbart värde i tabellerna, se längst upp till vänster på respektive sida.

Prognossiffrorna utgår från den produktion och konsumtion som redovisats i 2020 års officiella statistik från Jordbruksverket.

[24] Jordbruksverket, *Hållbar produktion och konsumtion av mat*.

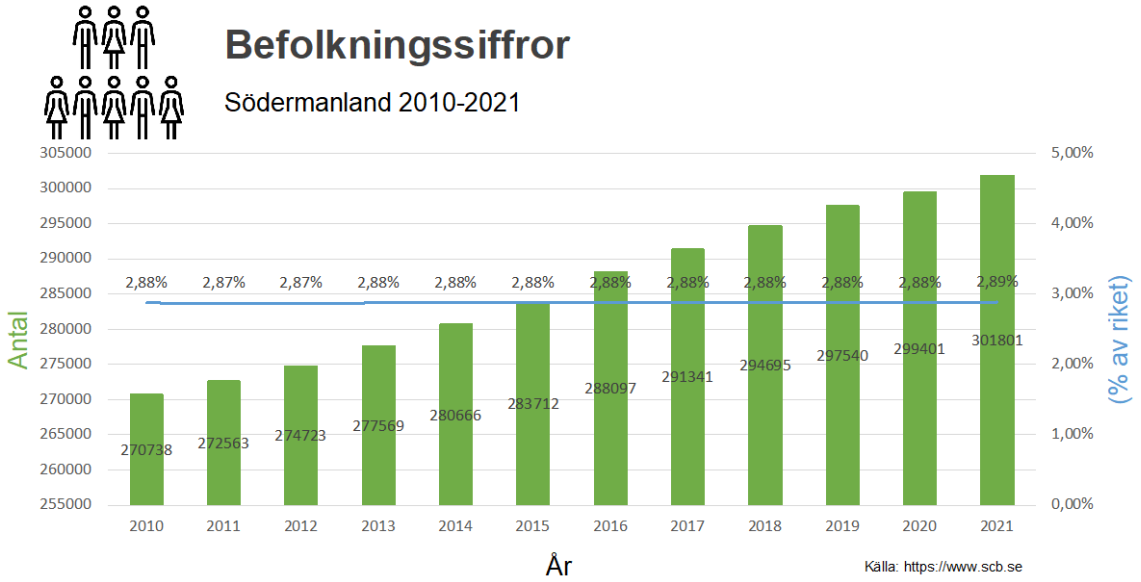

Figur 19 Befolkningsutvecklingen i Södermanland år 2010 till 2021.

Produktionsgrad

För att räkna ut en produktionsgrad, dvs hur stor grad av det som konsumeras och som också produceras i Södermanland har siffrorna för produktionen i länet dividerats med siffrorna för konsumtionen i länet. Då uppstår ett produktionsvärde (GAP) som går att se som ett riktmärke för hur mycket produktionen kan öka, för att nå en självförsörjningsgrad om 100% inom länet. Med självförsörjningsgrad menas i detta fall, om den sörmländska produktionen kan tillgodose de sörmländska konsumenternas behov.

I **figur 20** och **tabell 2** nedan visas en sörmländsk tallriksmodell över vad som produceras i länet idag, samt hur konsumtionen av livsmedelsprodukter ser ut.

I bilaga 1 redovisas utöver produktion och konsumtion för år 2020 även en generaliserad framtida konsumtion för år 2040.

Produktion i Södermanland 2020

Konsumtion i Södermanland 2020

Livsmedel	Produktion (ton) 2020	Produktionsgrad (%)	Konsumtion (ton) 2020
Nötkött	4 340	**63%**	6 802
Griskött	10 140	**110%**	8 865
Fårkött	180	**36%**	499
Mjölkprodukter	71 942	**72%**	99 700
Slaktkycklingar	21 900	**336 %**	6 521
Ägg	1 192	**27%**	4 428
Matpotatis	1 322	**5,2%**	25 449
Havre	31 600	**2 158%**	2 502
Vete	213 115	**10 472%**	2 035
Tomat	91	**3%**	2 994
Morot	22	**0,7%**	3 023
Sallad	8	**0,5%**	1 616
Lök	7	**0,25%**	2 753
Gurka	35	**1,8%**	1 856
Vitkål	203	**22%**	898
Äpple	12	**0,27%**	4 491

Figur 20 De sörmländska tallrikarna – produktion och konsumtion.

Tabell 2 Produktion, produktionsgap och konsumtion i Södermanland.

Potentialen i Södermanland

Det finns ett GAP mellan det som produceras och konsumeras i Södermanland. Södermanland är självförsörjande på griskött, kyckling och spannmål. För övriga livsmedelsprodukter finns det idag ett produktionsunderskott i länet sett till invånarnas konsumtion. Den mat som produceras i länet täcker årligen till ca 36% av det befolkningen i Södermanland (år 2021) konsumerar om man räknar med att överskottet per produktkategori inte nyttjas inom länet utan konsumeras utanför länsgränsen.

När den här rapporten skrivs debatteras det mycket om självförsörjningsgrad och krisberedskap, både lokalt och nationellt. I ett läge med matbrist kommer mängden mat bli viktigare än vitaminer och mineraler. En annan aspekt är också att den totala tillgången av livsmedel på marknaden bör vara högre än befolkningens behov eftersom matsvinnet troligen, i ett läge av kris kommer att öka på grund av störningar i bland annat elförsörjning och transporter.[25] Ser man till rena kalorier räcker Södermanlands livsmedelsproduktion till ca 3,7 gånger befolkningen i länet och då är det framförallt det stora överskottet på spannmål som spelar in men även mjölk ger ett betydande kaloritillskott.[26] Dessa beräkningar inkluderar dock varken produktionssvinn eller matsvinn och tar inte heller hänsyn till förädlingssteg som krävs för att tillgodogöra sig de producerade råvarorna.

Det finns en stor möjlighet i länet för att ställa om till en mer hållbar produktion och konsumtion. I Södermanland finns det goda förutsättningar för en ökad hållbar livsmedelsproduktion och goda möjligheter att öka både småskalig och hantverksmässig livsmedelsproduktion och stor volymproduktion. Länets självförsörjningsgrad på grönsaker och frukt är idag väldigt låg. Alla platser i länet är inte lämpliga för frilandsodling. På platser där förutsättningarna är rätt finns möjligheter att öka produktionen av sörmländska frukter, grönsaker och bär.

För att öka produktionen av livsmedel i länet behövs både satsas på befintliga produktions-grenar och nya livsmedel och produktionsmetoder, som kan innebära fördelar ur ett hållbarhetsperspektiv. Det kan exempelvis röra sig om djur som är effektiva foderomvandlare eller om nya vegetabilier som kan användas som mat för människor.

En utmaning som finns är att det saknas några större storskaliga förädlingsanläggningar i Södermanland. Ett mejeri och större slakteri för större djur saknas och det ger idag upphov till transporter till och från länet. Det gäller att minska sträckan som varje produkt färdas samt att frakta många saker samtidigt, för att minska matens klimatpåverkan.

Konsumenter är aktörer i livsmedelskedjan som gör aktiva val. Deras efterfrågan på olika produkter styr i hög grad vad som är lönsamt för livsmedelssektorn att producera. De sörmländska invånarna behöver verktyg och kunskap för att kunna göra hållbara val och köpa och äta lokalproducerad, hållbar och svensk mat. Dessa val bör baseras på Livsmedelsverkets rekommendationer för en mer hållbar konsumtion; *Mer*, *Byt till* och *Mindre* för hälsosamma val. För miljömässig hållbarhet uppdaterar Jordbruksverket löpande

[25] Planera för matbrist vid kris och krig, Livsmedelsverket 2021-12-01

[26] Baserat på beräkningar utifrån kartlagd produktion i denna rapport och näringsinnehåll från Livsmedelsverkets livsmedelsdatabas version 2022-05-24

information om hållbara val och produktionssätt[27] och det finns även flertalet konsumentguider som arbetar med att vägleda konsumenten mot mer hållbara matval.

Hållbar konsumtion kan innebära att börja äta mat som är ovanlig i dag, men som både kan börja odlas i Södermanland och ha ett lågt avtryck på klimatet. Det är viktigt att konsumtionen präglas av säsongsbaserade val och att konsumenterna uppmuntras att våga pröva nya livsmedel och varianter som är mer lokala och hållbara samt minskar matavfallet.[28] Aktörer längs hela kedjan behöver öka sina kunskaper om hur livsmedel tas tillvara och hitta lösningar för hur svinnet kan hanteras. Ju mer vi använder av produkter som produceras, desto mindre onödiga klimatutsläpp görs.[29]

[27] Jordbruksverket, https://jordbruksverket.se/mat-och-drycker/hallbar-produktion-och-konsumtion-av-mat/hallbar-mat---en-komplicerad-fraga 2022-07-04

[28] Länsstyrelsen Södermanlands län, *Regionala livsmedelsstrategin Södermanland*. 2019.

[29] Länsstyrelsen Södermanlands län, *Regionala livsmedelsstrategin Södermanland*. 2019.

Länsstyrelsen Södermanlands län

Besöksadress: Stora Torget 13 • Postadress: 611 86 Nyköping

010-223 40 00 • sodermanland@lansstyrelsen.se • www.lansstyrelsen.se/sodermanland

Bilaga 1 - Konsumtion i förhållande till produktion 2020 och 2040

Utöver produktion och konsumtion för år 2020 redovisas nedan även en generaliserad framtida konsumtion för år 2040. Siffrorna är framtagna efter samma beräkningar som ovan. Befolkningsmängden för år 2040 baseras på SCB underlag gällande befolkningsframskrivning.[30]

Nötkött	2020	2040
Produktion (Ton)	4 340	4 340
Konsumtion (Ton)	6 802	7 306
Produktionsgrad	63%	59%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 22,7 kg/person/år. Produktionen av nötkött ligger på en jämn nivå i Södermanland. Konsumtionen av nötkött minskar, medan efterfrågan på sörmländskt nötkött fortsätter att öka.

Griskött	2020	2040
Produktion (Ton)	10 140	10 140
Konsumtion (Ton)	8 865	9 522
Produktionsgrad	110%	102%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 30 kg/person/år Produktionen av griskött överstiger konsumtionsbehovet i Södermanland. Produktionen minskar något, men på grund av att efterfrågan minskar i en snabbare takt, så är Södermanland självförsörjande på griskött.

Fårkött	2020	2040
Produktion (Ton)	180	180
Konsumtion (Ton)	499	537
Produktionsgrad	36%	33%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 1,6 kg/person/år. Både produktionen och antalet fårköttsproducenter minskar. Konsumtionen har också minskat något i Södermanland.

[30] Statistikmyndigheten SCB, Folkmängden väntas öka mest i större län. 2021.

Mjölkprodukter	2020	2040
Produktion (Ton)	71 942	71 942
Konsumtion (Ton)	99 700	107 407
Produktionsgrad	72%	67%

Kommentar: För att kunna göra en riktig jämförelse av produktion och konsumtion av mjölk i länet används förbrukning av samtliga mjölkprodukter. Konsumtionen av mjölkprodukter är mjölkförbrukning i kilo per capita multiplicerat med antal personer i länet år 2018. För mjölkförbrukning används mjölkekvivalenter, det vill säga en omräkning av mjölkanvändningen där 1 liter mjölk, grädde, samt syrade produkter motsvarar just 1 liter mjölk, medan 1 kilo ost motsvarar 10 liter mjölk och 1 kilo smör motsvarar 20 liter mjölk.[31]

Slaktkycklingar	2020	2040
Produktion (Ton)	21 900	21 900
Konsumtion (Ton)	6 521	7 004
Produktionsgrad	336%	296%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 20 kg/person/år.

Ägg	2020	2040
Produktion (Ton)	1 192	1 192
Konsumtion (Ton)	4 428	4 756
Produktionsgrad	27%	25%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 15 kg/person/år. En värphöna lägger ca 300 ägg/år, äggen väger ca 60g/ägg. Produktionen och antalet värphöns i Södermanland har ökat.

[31] Jordbruksverket, Jordbruksverkets statistikrapporter. 2022.

Matpotatis	2020	2040
Produktion (Ton)	1 322	1 322
Konsumtion (Ton)	25 449	27 336
Produktionsgrad	5,2%	4,8%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 85 kg/person/år. Färskpotatis står för ca 46,5 kg, resterande del är processad potatis så som potatisbullar, potatismos, klyftpotatis med mera. Produktionen minskar något i Södermanland.

Havre	2020	2040
Produktion (Ton)	31 600	31 600
Konsumtion (Ton)	2 502	1 572
Produktionsgrad	2158%	2010%

Kommentar: Ungefär hälften av allt havre som produceras används som foder, och andra halvan går till utsäde, livsmedelskonsumtion och export. Kvaliteten styr över hur mycket som blir foderhavre eller grynhavre (konsumtion).[32]

Vete	2020	2040
Produktion (Ton)	213 115	213 115
Konsumtion (Ton)	2 035	2 186
Produktionsgrad	10 472%	9 749%

Kommentar: I våra beräkningar har vi utgått från att hektarskörden ligger på ca 7 ton/ha. Här kan utläsas att Södermanland tydligt är självförsörjande på vete och att det finns en god tillgänglighet och kapacitet att öka konsumtionen.[33]

[32] Jordbruksverket, Jordbruksverket officiella statistik. 2022.

[33] Jordbruksverket, Jordbruksverket officiella Statistik. 2022.

Tomat	2020	2040
Produktion (Ton)	91	91
Konsumtion (Ton)	2 994	3 216
Produktionsgrad	3%	2,8%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 10 kg tomater/person/år. I beräkning av konsumtion har det värdet använts. Södermanland är långt ifrån att bli självförsörjande på tomater.

Morot	2020	2040
Produktion (Ton)	22	22
Konsumtion (Ton)	3 023	3 248
Produktionsgrad	0,7%	0,6%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 10 kg morötter/person/år. Som med tomaterna så är Södermanland långt ifrån att vara självförsörjande på morot. Konsumtionen och efterfrågan ökar stadigt, samtidigt som produktionen minskar.

Sallad	2020	2040
Produktion (Ton)	8	8
Konsumtion (Ton)	1 616	1 736
Produktionsgrad	0,50%	0,46%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 5,5 kg/person/år Det finns en betydligt högre konsumtion och efterfrågan av sallad i Södermanland, än vad som produceras.

Lök	2020	2040
Produktion (Ton)	7	7
Konsumtion (Ton)	2 753	2 958
Produktionsgrad	0,25%	0,24%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 10 kg lök/person/år. Den gula löken dominerar i odlingen. Södermanland har en relativt hög konsumtion av lök, men en liten produktion.

Gurka	2020	2040
Produktion (Ton)	35	35
Konsumtion (Ton)	1 856	1 993
Produktionsgrad	1,8%	1,7%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 5 kg gurka/person/år. På grund av det nordiska klimatet, odlas det mesta av gurkan i växthus. Både konsumtionen och produktionen i Södermanland ökar något.

Vitkål	2020	2040
Produktion (Ton)	203	203
Konsumtion (Ton)	898	964
Produktionsgrad	22%	21%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 3 kg vitkål/person/år. En stor ökning i produktionen mellan 2017 och 2020 som kan kopplas till projekt Grönsaksodling på friland.

Äpple	2020	2040
Produktion (Ton)	12	12
Konsumtion (Ton)	4 491	4 824
Produktionsgrad	0,27%	0,25%

Kommentar: Det konsumeras i länet ca 15 kg äpplen/person/år. I Södermanland ökar antalet producenter av äpplen. Det finns ett stort gap mellan produktion och konsumtion.